

סימן א. בדין ספק בכורות, מח-מט

- א. מתני'. מי שלא בכרה אשתו, וילדה שני זכרים – נותן ה' סלעים לכהן, מת אחד מהן בתוך שלשים יום – האב פטור. מת האב והבנים קיימים, ר"מ אומר: אם נתנו עד שלא חלקו – נתנו, ואם לאו – פטורין; ר' יהודה אומר: נתחייבו נכסים. זכר ונקבה – אין כאן לכהן כלום.
- ב. מתני'. שתי נשים שלא בכרו, וילדו שני זכרים – נותן י' סלעים לכהן; מת אחד מהן בתוך שלשים יום, אם לכהן אחד נתן יחזיר לו חמש סלעים, ואם לשני כהנים נתן – אינו יכול להוציא מידם. זכר ונקבה, או שני זכרים ונקבה נותן חמש סלעים לכהן. שתי נקבות וזכר, או שני זכרים ושתי נקבות – אין כאן לכהן כלום.
- ג. אחת בכרה ואחת שלא בכרה, וילדו שני זכרים – נותן חמש סלעים לכהן; מת אחד מהן בתוך שלשים יום – האב פטור. מת האב והבנים קיימים, ר"מ אומר: אם נתנו עד שלא חלקו – נתנו, ואם לאו – פטורין, ר' יהודה אומר: נתחייבו נכסים. זכר ונקבה – אין לכהן כלום.
- ד. שתי נשים של שני אנשים שלא בכרו, וילדו ב' זכרים – זה נותן חמש סלעים לכהן וזה נותן חמש סלעים. מת אחד מהם בתוך שלשים, אם לכהן אחד נתנו – יחזיר להם חמש סלעים, אם לשני כהנים נתנו – אינו יכולין להוציא מידם. זכר ונקבה – האבות פטורין, והבן חייב לפדות את עצמו. שתי נקבות וזכר, או שתי נקבות ושני זכרים – אין כאן לכהן כלום.
- ה. אחת בכרה ואחת שלא בכרה של שני אנשים, וילדו שני זכרים – זה שלא בכרה אשתו נותן חמש סלעים לכהן, זכר ונקבה – אין כאן לכהן כלום. ...
- ו. גמ'. זכר ונקבה אין כאן לכהן כלום. תנא רב הונא: שני זכרים ונקבה – אין כאן לכהן כלום. ותנא דידן – כיון דבשני אנשים הוא דמשכחת לה, באיש אחד ושתי נשים לא משכחת לה – לא מתני ליה.

ספק בכורות

המשתנים הבלתי תלויים:

- א. ההורים [איש אחד ואשה אחת / איש אחת ושתי נשים שלא בכרו / איש אחד ושתי נשים אחת בכרה ואחת לא / שני אנשים ושתי נשים שלא בכרו / שני אנשים ושתי נשים אחת בכרה ואחת לא]
- ב. הוולדות [שני זכרים / זכר ונקבה / שני זכרים ונקבה / זכר אחד ושתי נקבות / שני זכרים ושתי נקבות]

המשתנה התלוי – כמה צריך לתת לכהן. הערכים האפשריים:

1. אין כאן לכהן כלום
2. ה' סלעים
3. י' סלעים

ספק בכורות

זכר 2	זכר 1	זכר 2	זכר 1	זכר 2	
נקבה 2	נקבה 2	נקבה 1	נקבה 1		
			1	2	איש: 1; אשה: 1; לא בכרה

איש: 1; אשה: 2; לא בכרו	3	2	2	1
איש: 1; אשה: 2; אחת בכרה	2	1		
איש: 2; אשה: 2; לא בכרו	3	2	1	1
איש: 2; אשה: 2; אחת בכרה	2	1		

היחס בין הטורים

כל נקבה מורידה את החוב לכהן בדרגה אחת :
 בשורה הראשונה השלישית והחמישית כיוון שהחוב המקסימלי (טור ימני) הוא חמשה סלעים,
 כבר הנקבה הראשונה (טור שני מימין) מורידה את החוב לדרגה 1 דהיינו לאפס סלעים.
 בשורות אלו אין צורך למשנה להדגים את הטור השלישי מימין, כיוון שהדין בהם זהה לטור השני
 מימין : בשניהם יש ספק אם יש בכור אחד או אין כלל בכור ולכן אין כאן לכהן כלום.
 כמו כן בשורות אלו אין צורך למשנה להדגים את שני הטורים השמאליים, שהרי אם כשיש נקבה
 אחת אין כאן לכהן כלום, שמא היא הבכורה, ק"ו כשיש שתי נקבות.
 בשורה השנייה והרביעית החוב המקסימלי (טור ימני) הוא עשרה סלעים, ולכן כשיש נקבה אחת
 (טור שני מימין ; לגבי הטור השלישי מימין ראה להלן) החוב יורד דרגה אחת לחמשה סלעים,
 וכשיש שתי נקבות (שני טורים שמאליים) החוב יורד עוד דרגה, ואין כאן לכהן כלום.
 עלה בידינו שיש מכנה משותף בין הטורים השני והשלישי מימין (נקבה אחת) וכן יש מכנה משותף
 לשני הטורים השמאליים : שתי נקבות. ומכאן שהדינים של כל אחד מזוגות הטורים הללו זהה
 (חוץ מחריג אחד עליו נדון להלן).

היחס בין השורות

כפי שכבר בא לידי בטוי בפסקאות האחרונות, השורות נחלקות לשתי קבוצות :
 קבוצה א : השורות הראשונה, השלישית והחמישית
 קבוצה ב : השורות השנייה והרביעית

ניתן לנסח את היחס ביניהם כך :

קבוצה א : דינים 2 – 1

[כלומר : כשיש רק שני זכרים ללא נקבות – 2 ; כשיש לפחות נקבה אחת – 1]

קבוצה ב : דינים 3 - 2 - 1

[כלומר : כשיש רק שני זכרים ללא נקבות – 3 ; כשיש גם נקבה אחת – 2 ; כשיש שתי נקבות –

[1]

לצורך הטבלה הבאה נכנה את סדרת הדינים של קבוצה א : דין א, ואת סדרת הדינים של קבוצה
 ב : דין ב. כך 'חסכנו' את הצגתו של משתנה הוולדות.
 כעת נוסיף משתנה : נחלק את משתנה ההורים לשני משתנים נפרדים אחד לאבות ואחד לאמהות :

ספק בכורות (טבלה ב)

שני אנשים	איש אחד	
שורה 5 – דין א	שורות 1,3 – דין א	אשה אחת שלא בכרה
שורה 4 – דין ב	שורה 2 – דין ב	שתי נשים שלא בכרו

כפי שעולה מהטבלה המשתנה היחיד שמשפיע על הדין הוא מספר הנשים שלא בכרו : אם יש אחת
 בלבד הדין הוא א, ואם יש שתיים הדין הוא ב.
 אמנם חריג אחד יש לכל החלוקה הנ"ל בין שתי הקבוצות : השורה הרביעית, המשבצת האמצעית.
 כאן המשנה לא מפרשת את הדין, הנגוד לשורה השנייה, ואכן כפי שמוסר רב הונא בגמרא –

בברייתא מפורש שהדין במשבצת זו אינו תואם למשבצת המקבילה בשורה השניה. בשורה השניה הדין במשבצת האמצעית הוא 2, ירידת דרגה אחת מהטור הימני, ואילו בשורה הרביעית הדין הוא 1 – ירידת שתי דרגות.

ההסבר לכך הוא במשתנה האבות – כיוון שבשורה הרביעית יש שתי אבות, והחיוב מוטל על הבן עצמו – הרי שיש חילוק אם יש רק בן אחד (טור שני מימין) לשני בנים (טור שלישי מימין): כשיש רק בן אחד הוא וודאי חייב שהרי שתי הנשים לא בכרו. לעומת זאת שיש שני בנים ונקבה, יכול להיות שאחד הבנים יצא אחר הנקבה, וכל אחד מהבנים טוען שהוא זה שאינו בכור. לעומת זאת בשורה השניה טענה כזו אינה תקפה, שכיוון שיש אב אחד והוא החייב על כרחנו שהוא חייב על בכור אחד.

לסכום: במקרה של שתי נשים שלא בכרו, ונולדו זכרים ונקבה אחת יש חיוב של חמש סלעים מלבד מקרה של שני אבות (שורה רביעית) ושני זכרים (טור אמצעי). לאור כל זאת נוכל להבין את הסבר הגמרא (סעיף ו) להשמטתו של התנא דין זה: בשאר הדינים יש זהות בין אב אחד לשני אבות (אין רלבנטיות למשתנה האבות) ורק במשבצת זו יש חריגה, ולכן התנא נמנע מלציין דין זה.

[הערה: מה שכתב רש"י שהזהות הוא לגבי דין 'אין כאן לכהן כלום', נראה בכוונתו, שאמנם גם בשאר הדינים יש דמיון בין אב אחד לשני אבות, אלא שאין זהות, כיוון שבאב אחד (שורה שניה) דינים 3 – 2 הם חיוב על האב, ואילו בשני אבות (שורה רביעית) משמעותו של דין 3 היא שכל אחד מהאבות נותן רק ה' סלעים, ואילו משמעותו של דין 2 היא שהאבות פטורים לגמרי, והבן עצמו נותן ה' סלעים].